
Beogradska defektološka škola –
Belgrade School of Special Education
and Rehabilitation
Vol. 29, No. 2 (2023), str. 45-59

UDK: 159.922.76-056.49
159.942:616.89-008.48-053.8
Pregledni rad – Literature Reviews
Primljen – Received: 07.7.2023.
Prihvaćen – Accepted: 05.9.2023.

Strategije prevencije poremećaja u ponašanju – mogućnosti primene HOT DOCS programa

Gordana ČIZMAR*, Ema BESLAĆ

Student doktorskih studija, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu
edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

HOT DOCS (*Helping Our Toddlers, Developing Our Children's Skills*) program dizajniran je kao personalizovani pristup rešavanju problema, zasnovan na biheioralnim i razvojnim programima rane intervencije. Njegova svrha ogleda se u pružanju podrške roditeljima/starateljima u odgovoru na poremećaje u ponašanju kod njihove dece na najranijem uzrastu. Cilj ovog rada je da se pregledom dostupne literature izdvoje i analiziraju radovi čiji je predmet istraživanja primena HOT DOCS programa, u cilju prevencije poremećaja u ponašanju kod dece. Pri pregledu literature korišćen je servis Konzorcijuma biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku – KoBSON, kao i Google Scholar Advanced Search. Rezultati analiziranih istraživanja pokazuju unapređenje roditeljskih veština, bolje razumevanje razvojnih miljokaza, veće zadovoljstvo roditelja, bolje procenjenu samoefikasnost i smanjenje stresa, kao i pozitivne promene u ponašanju kod dece, bez obzira da li je u pitanju pružanje podrške na daljinu ili uživo.

Ključne reči: HOT DOCS, poremećaji u ponašanju, program pružanja podrške, rana intervencija

* Gordana Čizmar, gordanacizmar@gmail.com

Uvod

HOT DOCS (*Helping Our Toddlers, Developing Our Children's Skills*) je program zasnovan na bihevioralnim i razvojnim principima i podučavanju roditelja od strane edukovanih stručnjaka-facilitatora (Armstrong & Hornbeck, 2005). Ovaj program podstiče roditelje da na najbolji način pomognu svojim mališanima i razvijaju njihove veštine, prevashodno one koje doprinose razvoju prosocijalnih obrazaca ponašanja (Agazzi et al., 2010). Osmišljen je u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) na Univerzitetu u Floridi, a kreiran radi pružanja podrške roditeljima u suočavanju sa izazovima koje donosi vaspitanje i obrazovanje deteta sa poremećajima u ponašanju (Armstrong & Hornbeck, 2005). U odnosu na druge programe podrške roditeljima, jedinstven je zbog inkorporacije principa podrške pozitivnom ponašanju (*Positive Behavior Support*) i usmerenosti na strategije prevencije poremećaja u ponašanju (Dunlop et al., 2020). Socijalni značaj HOT DOCS programa ogleda se upravo u unapređenju kvaliteta života dece sa poremećajima u ponašanju, ali i kvaliteta života njihovih roditelja, kroz usvajanje strategija prevencije poremećaja u ponašanju i učenja novih, prihvatljivijih socio-emocionalnih i komunikacijskih veština (Williams, 2009). Njegove procedure zasnovane su na radu u manjim grupama, sa obezbeđenim priručnikom, didaktičkim sredstvima, video prikazima, domaćim zadacima, stalnim evaluacijama i profesionalnom podrškom (Agazzi et al., 2021; Dunlop et al., 2020).

Postulati na kojima se program temelji su sledeći: a) učenje potkrepljenjem, podučavanje o efikasnim roditeljskim strategijama, b) fokus usmeren na događaje koji prethode određenom ponašanju (antecedenti), a ne na kažnjavanje i konsekvencama koje samo privremeno inhibiraju postojeća nepoželjna ponašanja, c) razumevanje funkcije određenog ponašanja, kao i d) bolja generalizacija roditeljskih veština iz strukturiranog trening okruženja u kućne uslove (Armstrong et al., 2006). Upravo zahvaljujući postulatima na kojima se zasniva, još od svog prvog pominjanja, pre skoro dvadeset godina, HOT DOCS se smatra praksom zasnovanom na dokazima (Dunlop et al., 2020; Williams, 2009).

Njegova prednost u odnosu na druge programe u ranom detinjstvu, prema navođenju autora (Armstrong & Hornbeck, 2005), ogleda se u tome što ne uči roditelje kako da isprave određeno ponašanje, nego kako da ovladaju i uoče mogućnosti strateške organizacije i manipulacije informacijama

o okruženju i interpersonalnim interakcijama koje doprinose povećanju verovatnoće da se određeno ponašanje kod deteta ispoljava. Program pomaže roditeljima da uoče pribegavanje ka korišćenju maladaptivnih obrazaca ponašanja kod svog deteta, do kog dolazi usled nedostatka znanja i veština o prikladnijim obrascima ponašanja. Kreatori programa njegovu najveću snagu vide upravo u podučavanju dece novim ili kompenzatornim veštinama umesto fokusiranja na strategije upravljanja neželjenim ponašanjem. Takođe, ističe se i da su jezik priručnika i facilitatora obuke, kao i prezentovane iskustvene situacije tokom časova obuke prilagođeni rečniku roditelja. Pored toga, jedinstvenost ovog programa ogleda se i u kurikulumu i smernicama (Tabela 1) koji se lako mogu preneti na ostale članove porodice, prijatelje i pružaoce usluga podrške. Još jedna prednost odnosi se na vreme potrebno za realizaciju obuke u trajanju od dva sata, tokom šest nedelja, sa dodatnim časom dva meseca nakon obuke, što je manje u odnosu na druge programe.

HOT DOCS program iako razvijen prvenstveno za predškolski uzrast, primenu je pronašao i u školskom okruženju (Fefer et al., 2022). Kvazi-eksperimentalno istraživanje ovih autora (Fefer et al., 2022) obuhvata 25 roditelja dece uzrasta od tri do jedanaest godina. Rezultati pokazuju ublažavanje učestalosti i intenziteta poremećaja u ponašanju kod deteta, smanjenje stresa kod roditelja i konfliktnih situacija u odnosu između deteta i roditelja. Iako se većina intervencija u školama bazira na individualnoj nastavi sa detetom, grupna podrška roditeljima se u ovom slučaju pokazala pozitivnom praksom. Pored toga, rezultati ovog istraživanja (Fefer et al., 2022) pokazuju manji stepen osipanja uzorka u odnosu na implementaciju HOT DOCS programa u drugim okruženjima poput klinika. Stoga, autori ističu značajnu ulogu škole u održavanju motivacije roditelja i redovnom pohađanju časova.

Cilj ovog rada je da se pregledom dostupne literature izdvoje i analiziraju radovi čiji je predmet istraživanja primena HOT DOCS programa, u cilju prevencije poremećaja u ponašanju kod dece.

Metod

Pri pregledu literature korišćen je servis Konzorcijuma biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku – KOBSON, kao i *Google Scholar Advanced Search*. Pretraga je izvršena uz pomoć sledećih pretraživača: *ScienceDirect*, *SpringerLink* i *WileyInterScience*. U pretrazi su kao ključne reči korišćene

sledeće sintagme: *hot docs*, *parent training*, *programme*, koje su ukrštane sa rečima: *neurodevelopmental disorder* i *challenging behavior*.

Nakon završetka inicijalne pretrage, koja je obuhvatila 19 radova, obuhvaćeni članci su pregledani na nivou naslova i apstrakta. Iz dalje analize isključeni su pregledni i teorijski radovi. Istraživački radovi u kojima nisu opisani instrumenti i procedure implementacije programa, kao i oni u kojima nisu korišćeni prikladni statistički postupci, uz navođenje veličine uticaja, isključeni su iz dalje analize. Članci koji su podrazumevali implementaciju programa kod dece starijeg uzrasta takođe su isključeni iz daljih analiza (Fefer et al., 2022). Radovi u kojima je procenjivan program i efekat obuke stručnjaka za primenu HOT DOCS programa takođe nisu uključeni u analizu (Agazzi et al., 2022).

Kriterijumi za odabir istraživačkih radova su bili sledeći: da su uzorkom obuhvaćeni ispitanici koji imaju dete kod kog postoji sumnja na prisustvo poremećaja u ponašanju i/ili imaju poremećaj u ponašanju; da je u istraživačkom radu procenjivan efekat primene HOT DOCS programa, kao i da su navedeni svi detalji o njegovim komponentama, načinu realizacije, korišćenim sredstvima, i sl; da je intervencija implementirana od strane roditelja/staratelja uz nadzor stručnjaka, da se rezultati primene odnose na pojedince ili na grupu osoba; da je rad publikovan na engleskom jeziku i da je objavljen u periodu od 2003. do 2023. godine. Finalna obrada obuhvatila je dvanaest radova.

HOT DOCS – osnovna namena programa

Deca veoma često već na uzrastu od prve do pete godine ispoljavaju prkosna, destruktivna i/ili agresivna ponašanja (Robinson et al., 2008). Ponekad ova ponašanja spontano nestaju ili bivaju razrešena bez podrške stručnjaka, sa druge strane neka deca imaju poteškoće da nauče veštine regulacije (Magee & Roy, 2008). Teškoće ovladavanja ovim veštinama u kasnijim godinama mogu doprineti pojavi negativnih ishoda poput akademskog neuspeha, odbacivanja od strane vršnjaka, agresivnosti i drugih eksternalizovanih problema u ponašanju (Bradshaw et al., 2010; Lemerise & Harper, 2009). Upravo rani intervencijski programi obezbeđuju podršku deci i roditeljima u prevazilaženju ovih poteškoća služeći se različitim pristupima (Tremblay, 2006). Bez obzira na njihovo postojanje i razgranat sistem podrške u razvijenim zemljama, manji broj porodica dece sa poremećajima u ponašanju potražuje pomoć i podršku (Green et al., 2005; Lawrence et al.,

2015). Stoga, HOT DOCS program nudi model pružanja podrške roditeljima na najranijem uzrastu kako bi efekti primene bili celishodni (Armstrong & Hornbeck, 2005). Pored toga, program obezbeđuje jasnu i jednostavnu komunikaciju sa roditeljima, audio-vizuelni materijal, rad u manjim grupama i učenje iskustvom pomoću modela rešavanja problema, a zasnovan je na principima prakse zasnovane na dokazima, što je veoma privlačno i prilagođeno roditeljima (Dunlop et al., 2020). Ovim radom fokusirali smo se na proces postojeće implementacije i adaptacije HOT DOCS programa u inostranstvu, kao i na rezultate njegove primene kod dece sa poremećajima u ponašanju i njihovih roditelja, koji su opisani u nastavku.

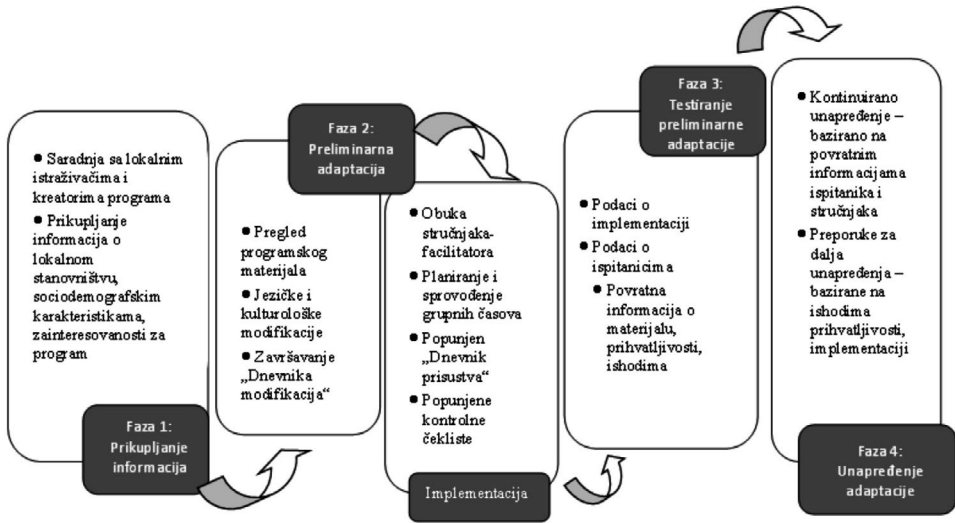
Proces primene i adaptacije HOT DOCS programa

Na Slici 1 prikazan je proces primene i adaptacije HOT DOCS programa u Australiji (Dunlop et al., 2020). Ovo je unapređena verzija prilagođavanja u odnosu na prvu adaptaciju programa koja je bila namenjena ispitanicima na području Srednje i Južne Amerike čiji je maternji jezik španski (Agazzi et al., 2010). Obe adaptacije oslanjaju se na preporuke Armstrongove i saradnika (Armstrong & Hornbeck, 2005; Armstrong et al., 2006). Najveća prilagođavanja bila su u pogledu jezika i kulture (Agazzi et al., 2010; Dunlop et al., 2020). Španski jezik i specifični kulturološki faktori zahtevali su više vremena za adaptaciju, koja je trajala i tokom samog procesa implementacije (npr. vreme potrebno za realizaciju časova je bilo prošireno, a učesnici su imali veću potrebu za ostvarivanjem bližih interakcija sa ostalim članovima) (Agazzi et al., 2010).

U svim analiziranim radovima (Armstrong & Hornbeck, 2005; Armstrong et al., 2006; Agazzi et al., 2010; Agazzi et al., 2021; Agazzi et al., 2022; Childres et al., 2011; Childres et al., 2012; Dunlop et al., 2020; Hayford, 2020; Hofmann Leedy, 2017; Salinas et al., 2011; Williams, 2009) data je informacija o mestu realizacije programa, kao i o stručnjacima-facilitatorima (kratori programa i saradnici) i obučanim trenerima-asistentima (studenti završnih godina ili lokalni stručnjaci u području medicinskih i društveno-humanističkih nauka) koji su bili sprovodioci programa. Sociodemografski činiooci o ispitanicima i njihovoj deci, kao i instrumenti o prikupljanju tih podataka takođe su navedeni u svim studijama. Samo u jednom radu ispitivan je uticaj kontrolne grupe (Childres et al., 2011) koja nije učestvovala u programu.

Slika 1

Adaptacija i implementacija HOT DOCS programa u Australiji
(Dunlop et al., 2020, str.7)

Karakteristike programa prikazane su u Tabeli 1 i u analiziranim istraživanjima jasno navedene. Pored komponenti programa, u svim radovima opisan je i način realizacije, korišćena sredstva i period trajanja programa. Navedeni su i instrumenti i procedure koji su se koristili za ispitivanje istraživačkih hipoteza, ali i za evaluaciju programa.

Do sada efekti primene ispitivani su u nekoliko različitih okruženja i dva govorna područja, pri čemu je proceduralna tačnost utvrđivana više puta samo na području SAD, odnosno Floride. Istraživači u svim istraživanjima nisu imali potpunu kontrolu nad nezavisnom varijablom, pošto istraživački dizajn nije bio eksperimentalan. Tačnije roditelji, ali i njihova deca bili su izloženi i drugim faktorima, te je moguće prisustvo konfundirajućih varijabli. U svim studijama korišćeni su prikladni statistički postupci (Armstrong & Hornbeck, 2005; Armstrong et al., 2006, Agazzi et al., 2010; Agazzi et al., 2021; Agazzi et al., 2022; Childres et al., 2011; Childres et al., 2012; Dunlop et al., 2020; Hayford, 2020; Hofmann Leedy, 2017; Salinas et al., 2011; Williams, 2009), dok su u novijim studijama navedene i veličine uticaja (Agazzi et al., 2021; Agazzi et al., 2022; Dunlop et al., 2020, Hofmann Leedy, 2017).

Tabela 1

Pregled HOT DOCS časova na nedeljnom nivou, smernice za roditelje i specijalne igrolike aktivnosti

Čas	Didaktički sadržaj	Smernice za roditelje	Igrolike aktivnosti
1	Skica programa; Upoznavanje sa razvojem deteta	„Uхватите их док су добри“ Podsticanje roditelja da reaguju na pozitivno ponašanje dece koristeći se ohrabrujućim i pohvaljujućim frazama	„Baloni od sapunice“
2	Značaj principa doslednosti kod rutina i rituala za adaptivno ponašanje i pozitivan razvoj deteta	„Potvrdite i preusmerite“ Podučavanje roditelja da osveste način na koji razgovaraju sa svojim detetom, tako što će prihvatiti njegova osećanja ali podsetiti dete na rutine i date instrukcije	„Čitanje“
3	Formiranje ponašanja kod male dece: koncept socijalnog učenja, modelovanje, antecedenti i konsekvence, potkrepljenje i funkcija ponašanja; Korišćenje dijagrama „rešavanje problema“	„Smiren glas“ Podučavanje roditelja o tome zašto je važno imati smiren i tih glas prilikom reagovanja na neprimereno ponašanje njihove dece	„Bojenje“
4	Preventivne strategije: korišćenje tajmera, podsticanja, jasnih očekivanja, vizuelnih rasporeda i personalizovanih priča	„Jasne instrukcije“ Podučavanje roditelja da deci daju instrukcije šta da rade, a ne šta da ne rade (npr. „Noge na pod“, umesto „Nemoj da skačeš po krevetu“)	„Plastelin“
5	Podučimo decu novim veštinama ili kompenzatornim strategijama	„Učimo se čekanju“ Podučavanje roditelja strategijama kako da nauče dete strpljenju (npr. čekanju).	„Igre pretvaranja“
6	Kako da odgovorimo na neposlušno i neprimereno ponašanje dece	„Usklađenost pokreta lica, tela i govora“ Pružila kratka uputstva roditeljima kako da odgovore na neposlušno i loše ponašanje dece	„Slaganje kockica“
7	Razumevanje i upravljanje roditeljskim stresom; Kratak osvrt na obrađene teme	„Naših pet minuta“ Podsetimo roditelje da se fokusiraju i na sopstveno zdravlje i nivo stresa, pružanje informacija o strategijama i upućivanje na adekvatne resurse	„Zajedničko uživanje u muzici“

Napomena: Preuzeto od originalnog autora (*Table 2. Overview of weekly HOT DOCS sessions, parenting tips and special play activities*, str. 6, Dunlop, et al., 2020) i prevedeno na srpski jezik.

Opisani efekti primene HOT DOCS programa kod roditelja

Čildresova i saradnice (Childres et al., 2011) ispitivale su razlike u percipiranim efektima HOT DOCS programa kod roditelja (N = 128) raspoređenih u dve grupe. Prvu grupu ispitanika činili su roditelji koji su odmah bili uključeni u program podrške, dok su drugu (kontrolnu) grupu sačinjavali ispitanici koji su bili na listi čekanja. Rezultati ovog istraživanja kazuju da kod roditelja koji su odmah bili uključeni u program podrške postoji veći napredak u znanju i značajnije smanjenje težine poremećaja u ponašanju kod dece. Nasuprot tome, nije pronađena statistički značajna razlika u odnosu na percipirani nivo stresa unutar obe grupe roditelja. Unapređenje znanja o programu i razvoju deteta kod roditelja dokumentovano je i u drugim studijama (Agazzi et al., 2010; Williams, 2009). Takođe, dokumentovane su i pozitivne promene u procenjenoj samoefikasnosti (Dunlop et al., 2020), ali bez obzira na razlike u sociodemografskim karakteristikama. Sa druge strane, sociodemografske karakteristike uticale su na mogućnosti redovnog pohađanja časova i obezbeđenje brige o detetu dok su roditelji odsutni (Hayford, 2020). Zadovoljstvo ispitanika programom i pozitivne promene u nivou stresa doprinele su tome da roditelji preporučuju ovaj program i da žele da nastave sa časovima (Agazzi et al., 2010; Dunlop et al., 2020; Williams, 2009).

Salinas i saradnici (Salinas et al., 2011) posvetili su pažnju iskustvu očeva koji su učestvovali u HOT DOCS programu pružanja podrške roditeljima u periodu od 2006 do 2008 godine. Ovi očevi su uzeli naknadno učešće u fokus grupi (N = 13) kako bi izrazili svoje mišljenje o preprekama i pozitivnim efektima angažovanja u HOT DOCS programu, kao i primeni naučenog. Autori (Salinas et al., 2011) pronalaze da su pored želje da pomognu svom detetu i što uspešnije prevaziđu porodične konflikte, briga za njegov dalji razvoj i uticaj supruge/partnerke ključni motivacioni faktori za učešće u programu. Dalje, očevi ističu promene u ubeđenjima o roditeljskim stilovima i elemente programa podrške na kojima su najzahvalniji, poput prilagođavanja rečnika, razumevanja funkcije određenog ponašanja, učenja strategija „rešavanja problema“, razmene iskustava, i mogućnosti komunikacije sa stručnjacima. Promene u stilu roditeljstva doprinele su razvoju pozitivnih strategija prevazilaženja poteškoća koje donosi roditeljstvo, kao i razumevanju sopstvene uloge u pospešivanju neželjenih obrazaca ponašanja kod deteta. Roditelji ove studije su izvestili i o učenju svrsishodnijih tehnika privlačenja pažnje deteta i primeni drugih strategija upravljanja ponašanjem koje su doprinele unapređenju njihovih roditeljskih veština.

Značajnost HOT DOCS programa i mogućnost njegove brze i efikasne adaptacije obezbedila je podršku roditeljima i u uslovima pandemije COVID-19. Rezultati u kojima su poređena iskustva roditelja koji su u istraživanju učestvovali preko interneta-na daljinu (i-HOT DOCS) i tradicionalnim putem-uživo (N = 198) govore o nepostajanju razlike u nivou roditeljskog stresa i promena u ponašanju kod deteta, između dve grupe ispitanika na kraju programa (Agazzi et al., 2021). Međutim, zadovoljstvo ispitanika bilo je značajno pozitivnije unutar grupe koja je prisustvovala u programu uživo, u odnosu na grupu koja je učestvovala preko interneta. Uspostavljanje kontakata sa drugim roditeljima uživo, sa kojima mogu podeliti iskustva i frustracije, kao i reči podrške su veoma isticani tokom ovog programa (Agazzi et al., 2010; Agazzi et al., 2021). Takođe, treba imati u vidu da je program realizovan, kada su socijalne interakcije među ljudima bile ograničene (Agazzi et al., 2021). Iako je u pitanju prva evaluacija i-HOT DOCS autori ističu značaj ovog modaliteta podrške roditeljima, pre svega onima koji su udaljeniji od mesta obuke, ili imaju poteškoća oko organizacije i dolaženja na tradicionalne časove. Sa druge strane, govore i o nedostacima među kojima ističu udaljen pristup internetu i ličnim pametnim uređajima, ali i teškoće pri korišćenju savremenih aplikacija, bez obzira na tehničku podršku (Agazzi et al., 2021).

Opisani ishodi primene HOT DOCS programa kod dece – mišljenje roditelja

Viliams (Williams, 2009) ističe unapređenje emocionalnih veština i ponašanja kod dece primenom HOT DOCS programa. Ovaj podatak dobijen je primenom Achenbahove skale za procenu ponašanja deteta (*The Child Behavior Checklist*, CBCL; Achenbach, 2001). Uzorak je bio prigodan, a pored roditelja činili su ga i bliži srodnici (N = 334), koji su bili prisutni na najmanje tri časa u periodu od 2007 do 2009 godine. Sa druge strane, u kasnijem istraživanju (Hofmann Leedy, 2017) rezultati pokazuju da pored roditeljskih percepcija o ponašanju deteta, i drugi faktori, koji su van uticaja istraživača, mogu uticati na promene u njegovom ponašanju. U ovom istraživanju korišćena je Ajbergova skala za procenu ponašanja deteta (*The Eyberg Child Behavior Inventory*, ECBI (Eyberg & Pincus, 1999). Takođe, ne postoji statistički značajna povezanost između promena u ponašanju kod deteta i roditeljskih ubeđenja o efikasnosti programa (Hofmann Leedy, 2017). Za procenu efikasnosti programa korišćena je Skala stavova prema tretmanu (*Therapy Attitude Inventory*, TAI, Eyberg, 1993).

U istraživanju Čildresove i saradnica (Childres et al., 2012) ispitivani su efekti učešća u programu kod 155 roditelja i pružaoca usluga dece sa poremećajem iz spektra autizma (u daljem tekstu PSA) uzrasta od 18 meseci do 10 godina, koja ispoljavaju poremećaje u ponašanju. Učesnici ovog istraživanja takođe, potvrdili su o pozitivnim promenama u nivou težine poremećaja u ponašanju kod deteta sa PSA. Naime, oni primećuju smanjenje nepažnje, agresivnosti, i ponašanja karakterističnih za PSA, ove promene registrovane su prema mišljenju roditelja. Ovo je jedino istraživanje koje je obuhvatilo isključivo decu sa PSA, pri čemu je informacija o dijagnozi deteta dobijena na osnovu izjave roditelja.

Očevi obuhvaćeni istraživanjem Salinasa i saradnika (Salinas et al., 2011) izveštavaju o razvoju i unapređenju komunikacijskih veština, veće motivacije za učešće u svakodnevnim aktivnostima i rutinama, kao i smanjenje pojave tantruma kod deteta. Na primer, jedan otac je rekao da je njegov sin pre svakog obroka sve vreme vikao i da se to sada promenilo. Takođe, otac jedne devojčice je rekao da su počeli sa korišćenjem „sličica“ kako bi joj pomogli da bolje razume, predvidi i isprati aktivnosti. Pomoću vizuelne podrške uspeali su da ovladaju toaletnim treningom, kao i da izgrade rutinu ustajanja ujutro i spremanja za spavanje.

Ograničenja i preporuke

Ovaj pregledni rad za cilj je imao da se izdvoje i analiziraju radovi čiji je predmet istraživanja primena HOT DOCS programa, u cilju prevencije poremećaja u ponašanju kod dece. Na ovaj način, predstavljene su i osnovne ideje, iskustva i rezultati primene ovog programa u inostranstvu, koji se pokazao primerom dobre prakse. Ovim radom oslanjali smo se na indikatore kvaliteta definisane standardima prakse zasnovane na dokazima u specijalnoj edukaciji (Cook et al., 2014), koja se odnosi na ona istraživanja kojima se ispituje uticaj neke intervencije na precizno definisane ishode. Stoga je otežana mogućnost njihovog korišćenja za procenu kvaliteta intervencija koje su dominantno usmerene na, u ovom slučaju, roditelje. Takođe, do sada nije urađena sistematska analiza svih studija u kojima je procenjivan efekat primene HOT DOCS programa.

Najčešća ograničenja analiziranih studija u ovom radu mogu se sagledati u pogledu nedovoljno velikih uzoraka, kao i onih koji nisu odabrani slučajnim putem, što ima za posledicu mogućnosti generalizacije dobijenih rezultata. Uzorak je prigodan, a većina ispitanika su majke, što otežava proces

zaključivanja. Hejfrd govori o ovim poteškoćama u svom radu, pri čemu ističe i one koje su logističke prirode (Hayford, 2020). Salinas i saradnici takođe pronalaze da su teškoće odsustva sa posla i čuvanja deteta glavne prepreke za učešće u programu iz ugla očeva (Salinas et al., 2011). Pored toga, program je realizovan u strukturiranim okruženjima, najčešće pedijatrijskim klinikama ili institutima za mentalno zdravlje, bez prisustva deteta. Parametri na osnovu kojih se zaključuje da je došlo do pozitivnih promena u ponašanju kod deteta u svim slučajevima registrovani su na osnovu iskaža i mišljenja roditelja. Izostanak nezavisnih posmatrača, kontrolnih grupa, direktnih kontakata sa detetom za praćenje promena u ponašanju ograničilo je mogućnosti merenja efikasnosti programa, a povećalo mogućnost davanja socijalno poželjnih odgovora. Stoga je poželjno u daljim radovima obezbediti rigorozniji istraživački dizajn. Dalje, na osnovu prikazanih rezultata sprovedenih istraživanja, teško je izvesti zaključak o superiornosti HOT DOCS programa u odnosu na druge intervencije, imajući u vidu da u analiziranim istraživanjima nije bilo takvih podataka. Pored toga, iako se u svim radovima ističu pozitivni rezultati primene HOT DOCS programa, uočava se izostajanje informacija o dugoročnosti ovih efekata, u godinama posle njegove implementacije.

Umesto zaključka

Imajući u vidu da se prve navike, veštine i ponašanja formiraju u najranijem detinjstvu HOT DOCS nudi model pružanja podrške roditeljima upravo u ovom uzrastu njihove dece kako bi efekti primene bili svrsishodni. Rezultati analiziranih istraživanja pokazuju da HOT DOCS program predstavlja efikasan vid pružanja podrške roditeljima u obuhvaćenim uzorcima u prevenciji poremećaja u ponašanju kod njihove dece. Najčešće isticani efekti poboljšanja odnose se na unapređenje roditeljskih veština, bolje razumevanje razvojnih miljkaza, veće zadovoljstvo roditelja, bolje procenjenju samoeфикаsnost i smanjenje stresa, kao i pozitivne promene u ponašanju kod dece, bez obzira da li je u pitanju pružanje podrške na daljinu ili uživo. Najčešća ograničenja analiziranih istraživanja se mogu sagledati u pogledu nedovoljno velikih uzoraka, koji nisu odabrani slučajnim putem, što ima za posledicu mogućnosti generalizacije dobijenih rezultata. Takođe, uočava se i izostajanje informacija o dugotrajnosti pozitivnih efekata primene HOT DOCS programa, odnosno njihovom trajanju nakon završetka programa.

HOT DOCS predstavlja obećavajući rani intervencijski program namenjen roditeljima dece sa poremećajima u ponašanju koji su u nastajanju. Njegov okvir primenu može naći u različitim okruženjima (razvojna save-tovališta, zdravstvene ili obrazovne ustanove), kako bi deci i njihovim roditeljima obezbedio podršku koja je proaktivna, a ne reaktivna i razvio ili unapredio njihove adaptivne veštine i kvalitet života. Takođe, ovaj program obezbeđuje podršku lokalnim stručnjacima, te oplemenjuje njihovo znanje i veštine upravljanja ponašanjem kako bi što bolje zadovoljili potrebe dece sa poremećajima u ponašanju, ali i njihovih porodica, i šire.

Literatura

- Agazzi, H., Dickinson, S., & Plant, M. R., (2022). Helping our toddlers, developing our children's skills: Innovative behavioral management training for pediatric residents. *Advances in Pediatrics*, 69 (1). 13-21. <https://doi.org/10.1016/j.yapd.2022.03.007>
- Agazzi, H., Hayford, H., Thomas, N., Ortiz, C., & Salinas-Miranda, A. (2021). A nonrandomized trial of a behavioral parent training intervention for parents with children with challenging behaviors: In-person versus internet-HOT DOCS. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 26(4), 1076-1088. <https://doi.org/10.1177/13591045211027559>
- Agazzi, H., Najmabadi, S., Flood, J., Danielle, C., & Tiffany, C. (2022). COVID-19 adaptations for health service psychology internship training in a medical school. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 29(1), 80-91. <https://doi.org/10.1007/s10880-021-09784-2>
- Agazzi, H., Salinas, A., Williams, J., Chiriboga, D., Ortiz, C., & Armstrong, K. (2010). Adaptation of a behavioral parent-training curriculum for Hispanic caregivers: HOT DOCS Español. *Infant Mental Health Journal*, 31(2), 182-200. <https://doi.org/10.1002/imhj.20251>
- Achenbach, T. (2001). *Manual for the Achenbach system of empirically based assessment (ASEBA)*. University of Vermont, Research Center for Children, Youth, & Families.
- Armstrong, K., & Hornbeck, M. (2005). *Helping our Toddlers: Lessons for parents of young children with challenging behaviors*. University of South Florida, Louis de la Parte Florida Mental Health Institute, Department of Child and Family Studies.

- Armstrong, K., Hornbeck, M., Beam, B., Mack, K., & Popkave, K. (2006). Evaluation of a curriculum designed for caregivers of young children with challenging behavior. *Journal of Early Childhood and Infant Psychology*, 2, 52-61.
- Bradshaw, C. P., Schaeffer, C. M., Petras, H., & Ialongo, N. (2010). Predicting negative life outcomes from early aggressive-disruptive behavior trajectories: Gender differences in maladaptation across life domains. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(8), 953-966. <https://doi.org/10.1007/s10964-009-9442-8>
- Childres, J. L., Agazzi, H., & Armstrong, K. (2011). Evaluating outcomes of a behavioral parent training program for caregivers of young children: Waitlist control vs. immediate treatment. *Journal of Early Childhood and Infant Psychology*, 7, 25-44.
- Childres, J. L., Shaffer-Hudkins, E., & Armstrong, K. (2012). Helping Our Toddlers, Developing Our Children's Skills (HOT DOCS): A problem-solving approach for parents of young children with autism spectrum disorders. *Journal of Early Childhood and Infant Psychology*. 8, 1-19
- Cook, B. G., Buysse, V., Klingner, J., Landrum, T., McWilliam, R., Tankersley, M., & Test, D. (2014). Council for exceptional children: Standards for evidence-based practices in special education. *Teaching Exceptional Children*, 46(6), 206-217
- Dunlop, S., Kimonis, E., & Agazzi, H. (2020). Adapting and implementing the "Helping Our Toddlers, Developing Our Children's Skills (HOT DOCS)" parent training program in an Australian context: A feasibility study. *Evidence-Based Practice in Child and Adolescent Mental Health*, 6(1), 28-46. <https://doi.org/10.1080/23794925.2020.1796552>
- Eyberg, S. M. (1993). Consumer satisfaction measures for assessing parent training programs. *Innovations in Clinical Practice: A Sourcebook*, 12(S 380).
- Eyberg, S. M., & Pincus, D. (1999). *Eyberg Child Behavior Inventory and Sutter-Eyberg Student Behavior Inventory-Revised: Professional manual: Psychological Assessment Resources*.
- Fefer, S. A., Donnelly, M., & Santana, Z. A. (2022). Pilot implementation of school-based behavioral parent training: Outcomes and acceptability.

- Journal of Child and Family Studies*, 31(2), 260-275. <https://doi.org/10.1007/s10826-021-02117-9>
- Green, H., McGinnity, Á., Meltzer, H., Ford, T., & Goodman, R. (2005). *Mental health of children and young people in Great Britain, 2004*. Palgrave Macmillan Basingstoke.
- Hayford, H. (2020). *Facilitators and barriers to treatment engagement in a behavioral parent training program*. USF Tampa Graduate Theses and Dissertations. Retrieved May 3, 2023, from <https://digitalcommons.usf.edu/etd/8449>
- Hofmann Leedy, N. A. (2017). *Parent perceptions of treatment effectiveness and attendance rates in a behavioral parent training program: Do they predict treatment outcomes for children?* USF Tampa Graduate Theses and Dissertations. Retrieved May 3, 2023, from <https://digitalcommons.usf.edu/etd/6863>
- Lawrence, D., Johnson, S., Hafekost, J., Boterhoven De Haan, K., Sawyer, M., Ainley, J., & Zubrick, S. R. (2015). *The mental health of children and adolescents. Report on the second Australian child and adolescent survey of mental health and wellbeing*. Department of Health.
- Lemerise, E. A., & Harper, B. D. (2009). The development of anger from preschool to middle childhood: Expressing, understanding, and regulating anger. In M. Potegal et al. (Eds), *International Handbook of Anger* (pp. 219-229). Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-89676-2_13
- Magee, T., & Roy, C. (2008). Predicting school-age behavior problems: The role of early childhood risk factors. *Pediatric Nursing*, 34(1), 37-44
- Robinson, M., Oddy, W. H., Li, J., Kendall, G. E., De Klerk, N. H., Silburn, S. R., Zubrick, S. R., Newnham, J. P., Stanley, F. J., & Mattes, E. (2008). Pre-and postnatal influences on preschool mental health: A large-scale cohort study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(10), 1118-1128. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2008.01955.x>
- Salinas, A., Smith, J. C., & Armstrong, K. H. (2011). Engaging fathers in behavioral parent training: Listening to fathers' voices. *Journal of Pediatric Nursing*, 26(4), 304-311. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2010.01.008>

- Tremblay, R. E. (2006). Prevention of youth violence: Why not start at the beginning? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34(4), 480-486. <https://doi.org/10.1007/s10802-006-9038-7>
- Williams, J. L. (2009, July 10). *Helping Our Toddlers, Developing Our Children's Skills (HOT DOCS): An investigation of a parenting program to address challenging behavior in young children*. USF Tampa Graduate Theses and Dissertations. Retrieved May 3, 2023, from <https://digitalcommons.usf.edu/etd/86>

PREVENTION OF CHALLENGING BEHAVIOR - POSSIBILITIES OF APPLYING Hot Docs PROGRAM

Gordana Čizmar, Ema Beslać
PhD Student, University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia

Abstract

HOT DOCS (Helping Our Toddlers, Developing Our Children's Skills) program is a personalized problem-solving approach, grounded in behavioral and developmental early intervention postulates. The main focus of the program is to provide support for parents and caregivers in addressing challenging behavior in young children. The aim of this paper is to select and analyze studies that examine the implementation of the HOT DOCS program in order to prevent challenging behavior in young children. Relevant literature was found by searching electronic databases, available through The Consortium of Libraries of Serbia for Unified Procurement and through the Google Scholar database. The results of analyzed surveys show improvements in parenting skills, a better understanding of developmental milestones, increased parental satisfaction, enhanced self-efficacy, reduced stress, and positive changes in children's behavior, regardless of the modality (in-person or online) used to deliver the HOT DOCS parent training program.

Key words: challenging behavior, early intervention, HOT DOCS, parent management training